

A KÖZÉPPONTI KATOLIKUS KÖR KIADVÁNYA
6.

TELEKI VALLÁSOSÁGA

WITZ BÉLA

ELŐADÁSA

BUDAPEST, 1943.

A kiadásért felel: Jámbor Dezső titkár.

22426 Sárkány-nyomda r.-t. Budapest, VI., Horn Ede-u. 9. Tel.: 122-190, 326-066.
Igazgatók: Wessely Antal és Wessely József.

Ha bárkinek a vallásosságát kutatjuk és vizsgáljuk, a léleknek a legmélyén fekvő pitvarába nyitunk be, ahol földetlen fővel és áhítattal eltelve illik körülnézni.

Ezt kísérlem meg és pedig különös tisztelettel, mert Teleki lelkének ez a pitvara sok szépséget, tanulságot, fel-emelő példát, végtelen nagy komolyságot s ugyanakkor gyermeki alázatot, mélységes és tiszta hitet sugároz magából.

Különös tisztelettel szemlélem ezenkívül Teleki lelkének vallásosságát azért is, mert mindazt a szépséget, értéket és eredményt, amit lelkének vallásos kifejezésében elért, azt úgyszólván maga dolgozta ki, azzal a Teleki féle alapos, komoly munkával, amire mindenkor tisztelettel és csodálattal kell tekintenünk.

Teleki vallásosságáról először általánosságban állapítok meg valamit, ami a részletekből is sokat sejtet; ezi a megá-lapítás pedig így hangzik: Teleki igazabb, meggyőződésesebb, mélyebben járó és gyakorlatiabb katolikus volt, mint amilyenek azok ismerték, akik őt jó vallásos embernek tartották.

Amíg azonban Teleki idáig eljutott oly férfiasan komoly és mélyen járó munkát kellett végeznie, hogy annak megismerésére érdemes egy kis időt szentelni.

Teleki gyermek- és ifjúkora a liberalizmusnak teljesen kiforrott, győzelmes idejébe esik, amikor főként az öntelt értelmiség az ész botor istenítésével az Istent, a vallást, az Egyházat nagyon a háttérbe szorította; sokszor kigúnyolta, megcsúfolta, sőt meg is gyalázta. Ez a lelket rontó hullám

elég erős és hosszantartó volt. Ez a hullám odavágódott úgyszólván minden lélekhez és annak erőssége, ellenálló ereje szerint, hol részben, hol egészben elnyelte, főként a fiatal lelkeket. Teleki lelke e hullámverésnek közepette se egészen felkészületlen, se egészen gyenge nem volt. Ami a felkészültséget illeti, mint ősrégi kath. arisztokrata család sarja, gyermekkorában megkapta a vallásból azt, amit egy arisztokrata családban a vallásból minden gyermeknek illik tudnia és gyakorolnia. Ha ez nem is minden, de mégis valami és jó volt, hogy ezt megkapta a gyermek Teleki, főként abban a formában, ahogyan ezt abban a korban egyáltalában adni tudták, mert így volt benne valami nagyon elvékonyított valóságosság, amit hozzámérhetett az igazihoz és így saját lelkén keresztül láthatta a valódi érték és a felhígított közötti különbséget. És ezeknek a vizsgálatához ereje is volt. Kutatni, a dolgok lényegét megismerni, az igazságot megtalálni már ifjú korában sajátja volt és e tulajdonságok bátorságot, elszántságot, erőt öntenek a lélekbe.

Ifjú lelke körül csapkodtak a hullámok, elnyelni azonban nem tudják.

Ennek oka pedig az, hogy Teleki a fiatal kutató tudós, akí az igazságot és a mélységet kereste mindenben, hamar és idejekorán rájött arra, hogy kora a kereszténységből, a hitből, a vallásosságból nem nyújtja a lényegét; sőt sokban meghamisítja és az igaz érték nyújtása helyett talmi értékekkel kereskedik, torz formában mutatkozik. Teleki észrevette, hogy ahol még jól állnak a vallási ügyek, ott is a kereszténységnek csak a máza, hol jól, hol rosszul, ütöten, kopottan a lelkekre rákenyedik, de tartalmilag ez a kereszténység nagyon szűk pénzü, majdnem teljesen hiányos és üres. És ez nemcsak igazságérzetét sértette, de fölöttébb bántotta a hagyományosan magában hordott törhetetlen magyarságát is. Mert nyilván tudta, hogy a magyarságnak ősi jellegzetessége és sajátja a komoly és mély vallásosság, amelynek

elsekélyesítésében nemcsak a hit, de a magyarság megrontását is látta.

Teleki ifjú korának kereszténységében, vallásosságában mutatkozó fogyatékoság és meghamisítás, valahogy kettős sebet ütött Teleki lelkén. Az emberi lélek igénye, tehát az ő lelkének az igénye is a vallási, hitbeli vonalon a korszellem következtében hamis beállítottságú és szegényesen hiányos volt, aminek kiegészítése és kiigazítása az igazságot kereső és tisztelő embernek akkor is kötelessége, ha az munkával, új kötelezettségekkel, az egész élet-felfogás új beállításával jár. Úgy érezte, önmagát ámitáná, önmagát csapná be, ha e vonalon nem tenné meg mindazt, amit megtehet. Saját lelkének egy bizonyos hiányosságát, bizonytalanságát kellett véglegesen elintéznie. Készséggel látott a munkához, annál is inkább, mivel világosan látta, hogy egy és ugyanazon munkával a lelkén érzett másik seb: a magyarság megrontásának kérdése is elintéződik.

Munkához látott tehát és munkájának menete a következő volt: ifjú korának hitbeli és vallási közönyösségének első sorban is az okát kutatta, kereste; és ezt abban találta meg, hogy a nemzetközi gondolatvilág mindenre ráütötte a Bélyegét, minden belőle táplálkozott és valahogy a nemzetköziség mindent megfertőzött, különösen nálunk, ahol divat lett az idegen irányzatok majmolása és a felvilágosodottság köntösével letakart hitetlenség. És e kettő nem más, mint a keresztény és magyar gondolkodásnak, megrontása és meghamisítása.

Ezt megállapítva az Ő módja szerint gyökerében igyekszik a dolgot megfogni és a bajt javítani.

Az első perdöntő állásfoglalása az, hogy nem ismeri el az eszmeáramlatoknak, világnézeteknek egyenjogúságát. Teleki sohasem volt pártember, részrehajló, saját javát vagy kényelmét kereső önző ember. Tehát e vonalon is az igazság lobogó és világító fáklájával a kezében örömmel döbben rá,

hogy az a gondolatvilág, az a világnézet, amely kimeríti a szintiszta igazságot és ami a legméltóbb is a gondolkodó emberhez: az a kereszténység. És ezt semmi más nem pótolhatja, vele egyenrangú nem lehet. Így tehát aki önmagával szemben teljességre törekszik, aki tudatosan nem akarja a lélek természetéhez hozzátartozó értékektől magát megfosztani: az a keresztény hit és ennek folyamányaként a komoly és mély vallásossággal szemben közönyösen nem viselkedhetik. A tökéletességre és a teljességre törekvő ember az igaz Isten igaz ismeretét nem zárhatja ki az életéből; és amikor az ember Istennel való viszonyát elrendezi, megszületik a lélekben a vallás, amit állandóan ápolni és gondozni kell.

Tehát Teleki szerint a vallásosság hozzátartozik az egyén teljességéhez. Ami azonban áll az egyénre, az érvényes az egyének összességére, a nemzetre is. A nemzet tehát csak akkor teljes, ha vallásos is!

A magyar nemzet történelméből minden kétséget kizáróan, könnyen és biztosan állapította meg Teleki, hogy a magyarság nemcsak hogy vallásos, de, hogy mint nemzet a magyarság valójában akkor kezdődött, amikor kereszténnyé lett és élete mindmáig nem más, mit magának a kereszténységnek az élete. Benne és vele él az ősiség jogán, és kötelezettségén.

Ez volt az út, amit Telekinek meg kellett tenni és meg is tett, hogy a lelkében hordozott egy ütésből, egy hiányosságból származó két sebre, a hitbéli fogyatékosagra és értékben veszélyeztetett ősi magyarságra a gyógyító írt megtalálja.

A baj orvoslására rájött és azt azután férfiasan alkalmazta is éspedig elsősorban Önmagára. Teleki, az őszinte, szigorú, igaz férfi nem is cselekedhetett másként, ő az igazságot nemcsak a könyvtárak és mások számára kutatta fel és adta közre, de az igazság követelményeit elsősorban magára nézve tartotta kötelezőnek,

Ezen az alapon és ezen az úton jutott el a vallásosság oly fokára, aminek a lényege nem a formaiság, nem a külső máz, hanem a tartalom, a kereszténység lényegének a megértése, átélése és megvalósítása volt.

De ez a nagyon szerény, a maga értékeivel sohasem dicsekvő, elismeréstől, kitüntetéstől és ünnepléstől irtózó ember lelkének bensejét és ott is a legszentebbet: énjének a mindenható Istennel való kapcsolatát, viszonyát és érzelmeit természetes, hogy piacra sohasem vitte, semmi földi vonatkozásban nem értékesítette, nem kamatoztatta.

Lelkének vallásosságát azonban véka alá nem rejtette; ott ahol kellett és amikor alkalmas mód adódott rá, nyíltan, bátran és határozottan szólott róla és senkiben kétséget nem hagyott meggyőződését és vallásosságát illetően, anélkül azonban, hogy ezzel kérkedett vagy kereskedett volna.

Szó volt róla egy párszor, hogy mint tudósnak, később, mint a nemzet első vezető emberének, mint nemzetnevelőnek, nem lenne-e kötelessége a vallásosságnak egy feltűnőbb zászlaját kezébe ragadva azt úgy néha-néha hangosabban is meglobogtatni? Ezen a vonalon valóban élt benne egy bizonyos kötelezettség érzés; azonban előbb tanulni vágyott még és tanult is, pótolni igyekezett, amihez a kor szelleméből kifolyólag nem jutott hozzá akkor, amidőn az igazság útjait még mások mutogatták neki. És ha ehhez hozzávesszük az ő szerénységét és igaz alázatosságát, érthető, hogy bátor, határozott hitvallása, gyakorlati vallásossága mellett is a külső megnyilvánulásokban állandóan szereplő keresztény vezérlő egyéniségek között őt nem látjuk. Ennek az oka azonban nem vallásosságának, vagy hitbéli meggyőződésének a gyengesége, hanem lelkének túlzott szerénysége és alázata. Teleki jobban szeretett Egyházának hűséges, engedelmes gyermeke maradni, mint élen harcoló vezér lenni. Akik azonban közelebbről és jobban ismerték, biztosan tudják, hogy ha az idők

azt követelték volna, kereszttel a kezében a vezérséget és vele a harcot is vállalta volna.

A hithű és vallásos Teleki vonásaiból pedig, hogy egy párat megörökítsünk, felelevenítjük gyermeki alázatát, tiszteletét, hódolatát és engedelmességét Egyháza és annak vezetői iránt. Soha nem akart okosabb lenni az Egyháznál és intézkedéseit sohasem bírálta, de mindig engedelmes, megértő szívvel fogadta és előírásait teljesítette.

A szentmise hallgatást szigorúan és komolyan vette. Még hivatalos utazásait is, ha csak lehetséges volt, úgy intézte, hogy vagy itt indulás előtt, vagy ott érkezése után szentmiséhez jusson. Ő, aki a rendhez mindig alkalmazkodott és aki soha semmi külön dolgot nem kívánt, szentmisét egy párszor mégis mert kérni, mert másként nem volt megoldható a szentmise hallgatás. Legmeghatóbb volt, mikor a komáromi tárgyalásokra utaztában külön időre kért szentmisét, mondván, ide nem mehetek úgy, hogy szentmisét mulasszak. Szentmise alatt szeretett és tudott jól imádkozni. Legszívesebben a Missalét használta és élvezte. Szerette a Sik-Schütz imakönyvet és többször olvasta Kempist is. A szebb, vagy neki tetsző részeket aláhúzta vagy az oldalszáron megjelölte. A szentmiséken igen elmélyedve vett részt; Sanctustól az áldozásig mindig térdelt.

Nem volt gyakori áldozó, de húsvéti gyónását és áldozását mindig különös áhítattal végezte.

Gyakran tartott igen komoly lelkiismeretvizsgálást, amiről észre lehetett venni, hogy ezek összegezései a napi lelkiismeretvizsgálásának.

Abban az időben is, de most is úgy érzem, hogy éppen ezek a megható, sokszor szinte döbbenetes önvallomások és magába szállások voltak Teleki igazi, lelkiségének leghatékonyabb formálói és meghatározói.

Lelkének és egész énségének ezen nagy áttekintéseit szerette mással megbeszélni; szerette megismételni és nem-

csak látszat, de valóság volt, ami egyébként lélektanilag is teljesen érthető, hogy ilyenkor mindig megnyugodott és biztonságérzetében megerősödött.

Ezek a négy szemközti nagyon komoly, hangos gondolkodásai, vallomásai önmagjáról, önmagának és tetteinek értékelései megrázók és sokszor döbbenetesek voltak. Olyan irgalmatlan szigor és kegyetlen őszinteség, olyan mély alázat és kínzó fájdalom, mint amilyen ily alkalmakkor előtötte egész lényét, csak kiváltságosán nagy lelkek és emberek sajátja lehet, akik úgy érzem ép azért nagyok és állandóan tökéletesebbek, mert a lelkiismeretvizsgálás ezen mindenkor kínzó, de egyszersmind tisztító és felemelő területein többsépr, sokszor áttörik magukat.

Hogy ez a nagy ember ily alkalmakkor hogy tépett és jdobott el magától minden érdemet, verejtékes munkával elért eredményt és sikert és hogy hogyan lett önmaga előtt egy lényegtelen kicsiség és semmiség, egy hasonlattal próbálom megvilágítani. Ha az egész égboltot vakító fénnel átszelő és fülsüketítő dörgésével azi egész mindenséget megrengető villámnak érzéke lenne, különös élmény lenne számára, ha önmaga vakító fényét egy szent jánosbogárka világosságában, dörgését pedig egy hárfa szelíd hangjában látná összezsugorodni, leegyszerűsödni. A villám erre nem képes,. Teleki azonban ugyanezt az élményt önmagának, talán a kelleténél többször megszerezte — helyesebben: átszenvedte. De az is biztos, hogy utána mindig magasabbra emelkedett és eljutott az életbölcseletnek arra a legmagasabb fokára, amikor a mulandó dolgok semmiféle változata nem volt képes lelki kiegyensúlyozottságát befolyásolni vagy megzavarni. Ez tette őt hallatlanul erőssé, félelmetesen bátorra és mindenkor okosan merésszé. Nem riadt vissza semmi nehézségtől, a félelmet nem ismerte és nem volt hatalom, ha egyszer útjára megindult, hogy arról visszatérítse. Ezt tudnunk kell, erre gondolnunk kell és akkor megértjük, hogy ez a századokban

gondolkodó, a múltból és a jelenből a jövőt legmesszebbmenőieig és legbiztosabban megsejtő bölcs Teleki, aki magát és másat sohasem ámitott, aki e szörnyű világrendés közepette saját nyavalyánkat is minden kendőzés nélkül tisztán látta: miért vállalta azt, amit vállalt és miért tudta megtenni mindazt, amit megtett? Mert erős, bátor és merész volt. Teleki szikár, csont-bőr testéről az orvos mondhat és mondjon véleményyt, de ez csak a (fizikumára) szervezetére fog vonatkozni: maga az egész ember azonban hatalmas, erőtől duzzadó és bátorságtól lobogó óriás, még pedig a fennebb jelzett oly benső és lelki alapokon, melyek a hősök és vértanúk erejének és bátorságának jellegzetességei és sziklaszilárd alapjai.

Az erős Telekit erősítette és lelkeségét előnyösen befolyásolta, hogy tudott imádkozni. Úgy érzem és hiszem, hogy a férfi Teleki fölött nem röppent úgy el egy nap, hpgy magába ne szállt és ne imádkozott volna.

Vallásos lelkének szép megnyilatkozása volt a halottak iránti kegyelele, Halottaiért azonnal szentmisét mondatott, amelyen természetesen mindig résztvett. Igen megható volt, amikor utolsó miniszterelnöksége idejében valahol messze meghalt gyermekkori nevelője. Azonnal szentmisét mondat érte és nehogy a miniszterelnökségen elmaradjon a munkája, korábban kel és az egész szentmisét térdenállva imádkozza végig.

Az Isten-hit, a vallás és az Egyház lényegére vonatkozólag többször gondolkodott hangosan, kutatót, kérdezt és nyilatkozott. Ez nagyobb részit azonban teljesen szűk körben történt.

Kultuszminisztersége és miniszterelnöksége alatt azonban érzi, világosan látja, hogy magas megbízatai, nem keresett, de elért tekintélye különösebb súlyt kölcsönöz kijelentéseinek, hitvallásának. Nem is mulasztja el soha, ahol okosan és észszerűen teheti, vallásos meggyőződéséről, hitéről és a vallás szükségszerűségéről tanúbizonyságot adni.

Az egyik beszédében aforizmaszerűen utal is rá, hogy a vallásosság talán az egyedüli, amit véka alá nem szabad rejteni. „A hazafiság — mondja — a mi értelmezésünkben annyit jelent, mint megtenni kötelességünket nemzetünk iránt a hétköznapiakon is, akkor is, amikor senki sem látja.

Vallásosnak lenni pedig annyit jelent, hogy eleget teszünk hitbéli kötelességeinknek, akkor is, amikor mások is látják.”

Gyönyörű Telekinek az a hitvallása is és az elmélyedni tudó Telekire oly jellemző, amit a kassai püspök beiktatásán mondott; „E nehéz történelmi időben, az elemek dúlása és az eszmék harcai közepette a gondolkodó ember lelke valahogy visszaszáll az örök valósághoz, az örök igazsághoz, a maradandó eszmékhez, az örök intézményhez és ezzel az anyaszentegyházhoz. A hit ma legerősebb várunk, A hit az, amely átsegít a nehézségeken, amely erőt ad a küzdelmekben, legyenek azok az észnek, a szívnek vagy a karnak a küzdelmei. S mikor a világ minden vonatkozásban harcban áll, s az ember kicsit magába száll, akkor egészen kicsiny lesz, meglátja, hogy minden a világon mulandó s hogy a hitnek az ereje mennyire egyedüli, mely átsegít egy ilyen nehéz korban, mint amilyen a mai”.

Teleki szívéből-lelkéből fakadó szavak ezek, amelyeket nem más készített a számára, sőt még maga sem itthon készítette ezt a beszédet. De nem is rögtönzés! Ennek a beszédnek születését részleteiben is ismerve, elmondom a keletkezését, már azért is, mert nem egy pompás és tökéletes beszéde hasonlóképpen született. A kassai püspök beiktatása idején nagyon sok és fontos ügyeket kellett intéznie; tudtam és láttam, hogy lélekzetvételre is alig van ideje. A beiktatásra azonban mégis elment, mert Madarász, amint mondotta a legjobb és a legvilágosabban referáló osztályvezetők közé tartozott, tehát megjelenésével meg kellett őt tisztelnie. Teleki felszólalását az újságból olvasva, nékem igen tetszett s a legközelebbi találkozáskor meg is kérdeztem, hogy mikor

csinálta ezt a beszédet, amikor előzőleg oly annyira él volt foglalva? Jól tudod — mondotta — hogy a beiktatás szentmisével kezdődik. Szentmise alatt pedig még a miniszterelnök is magára marad, egyedül van és nem zavarja senki. Nagyon jól esett ott elmerülni, elgondolkodni. Ami ott bennem átment, abból azután mondtam valamit, egy részét az egésznek.

Igen! Telekinél sokszor, talán mindig ez a mód járta, ha beszélt. Elmékedett, gondolkodott s azután beszélt! Szóvirágok nélkül, sohasem deklamálva, hatást nem hajszolva, de mindig mélyen, okosan és lélekből.

A lelkeséget egyébként is sokszor és erélyesen követeli. És ez feltétlenül Istent félő, vallásos lelkiületéből fakad, mert igazi lelkeség vallás nélkül nincs!

„Nem szabad — mondja egyik beszédében — az életnek, csak az anyagi oldalát látni. A lelki elemet is ápolni kell, sőt, elsősorban azt kell ápolni”. (939. 84, 1.)

„Az ember nemcsak azért él — mondja egy másik helyen — hogy praktikusán éljen, hanem azért is, hogy lelkiileg elmélyüljön és szellemileg fejlődjék és haladjon”. (939. 71.)

A kereszténység nevében és érdekében az egyes helyeket elfoglalók felé harsányan odakiáltja: „nem elég a pozíciókat elfoglalni, a keresztény gondolatvilágnak, a keresztény életformának is be kell oda vonulnia!”

Következetesen küzd és harcol Teleki mindenkor és minden ellen, ami a lélek értékét, a mély lelkeséget sérti. Még a hasznos és üdvösnek látszó dolgokat is elveti, ha azok a lelkeség ellen valók, mert nem bízik annak tartósságában és építő erejében, ami nem a lélekből fakad. „Azt hiszik — mondja — hogy egyedül anyagi jólét megteremtésével ki lehet az embereket elégiteni. Embereket igen. de nem lelkeket”.

Az igazi kereszténységnek, a mély vallásosságnak a lel-

kiségnél is még szebb kivirágzása a szeretet. E vonatkozásban Telekiről bizton állíthatom, hogy a legszebb szeretet élt a lelkében és egész lényét a szeretet járta át.

„Nem gyűlölök senkit — mondotta egy alkalommal — de még haragudni sem tudok senkire. Sokan azt mondják, hogy ez hiba bennem. De én nem tehetek másként, mint ahogy valójában érzek”. Ezt bizalmas társalgás alkalmával mondotta, de az igazi szeretetről hangosan és nyilvánosan is szólt.

1939-ben a szegedi nagy beszédében ezeket mondja: „Ami a szociális Magyarországot illeti, abban a mi feladatunk lényege és alap gondolata oly szempont, amelyet a politikában nagyon ritkán szoktak hangoztatni. És talán különösnek fogják tartani, hogy én politikai beszédben és politikai irányelvből tűzöm ki ezt a szempontot, amely nem más, mint a szeretet. Sokféle emberi együttést láttam, fiatalokét, öregeket, mindenfélét. Láttam olyant, amelyet felülről való fejelemzés — és olyat, amelyet pillanatnyi lelkesedés irányít, de csak ott találtam meg a valóságos és messzemenőleg helyes fejlődésre a zálogot, ahol szeretetet is láttam. A liberális kornak is meg volt a maga szociális munkája, a liberális korban is találunk szociális megoldásokat, de ezek azt mondhatnám mindig opportunizmusból, vagy mondjuk, a szükségletek helyes mérlegeléséből származtak és rendszerint inkább a jótékonyság képét viselték magukon. A valódi szociális munka, a valódi szociális kapcsolat összetartást, szeretetet és egyformaságot jelent. Éppen atyján egyformaságot, amiben a liberális korszak és amiben a szocializmus és a kommunizmus nem láttak egyformaságot és éppen abban nem egyformaságot, amiben ők látják ezt”. (939. - 52. 1.)

Kell-e ennél beszédesebb bizonyíték arra, hogy Teleki a szeretetet mennyire taksálta? S vájjon egy főnséges épületet mer-e valaki a szeretetre, mint alapra építeni, ha maga is teljesen nem bízik benne? És végül bizhatik-e valaki abban,

ami nem él sajátmagában és amit önmagán is ki nem próbált már? Igen, a szeretet hatalmas alkotó erejét hirdette, mert vallásos lelkülete egész lényét szeretettel töltötte el.

Még sok-sok idézetet olvashatnék fel Teleki beszédeiből és írásaiból, melyek fényes bizonyítékai vallásos lelkületének. Most azonban ezt nem teszem, hanem helyette rámutatok és utalok oly valamire, ami minden szónál és remekbe készült nyilatkozatnál is perdöntőbb, Az igazság kedvéért mielőtt erre rátérnék, meg kell jegyeznem, hogy Teleki kijelentései, szavai mindig olyanok, amelyek mögött ő maga áll egész lényével és valóságával. Beszédeiben nem rethorikát, nem formát, nem költészetet ad és nem hatást keres, de valahogy mindig a lelkéből tör le egy darabot és azt szétmorzsolva hinti hallgatói elé. Azért van az, hogy ha Teleki beszíél, az ember azt érzi, hogy ennek az embernek hinni illik, hinni kell! Mégis Teleki vallásosságát pusztán kijelentéseiből, nyilatkozataiból megkonstruálni fogyatékosnak találnám. A legékesebben szóló beszéd mindenkor: a tett!

Igaz, hogy tettekről is szóltam már, de záradékul, anélkül, hogy bővebben kifejténém, utalok Teleki mélységes alázatára, mindenkitől ismert, tettetéstől és túlzástól mentes szerénységére, lelkiismeretességére, szinte önkínzásba átcsapó kötelességtudatára és kötelességteljesítésére, fegyelmezettségére, a szenvedések könnyed viselésére, elszántságára, halált megvető bátorságára, amelyek oly mértékben és oly módon voltak meg benne, hogy azoknak eredő okát megérteni és megmagyarázni csak azzal lehet, hogy Teleki a jó Istentől feléje áradó kegyelmet felhasználva, mélyen vallásos lelket tudott önmagában kiformalni. És ez a vallásosság olyan, mint az ember: igaz alázas, őszinte és szerény; olyan mint a ruhája: nem feltűnő, nem rikító, de mindig úri és jólszabott; olyan, mint díszmagyarja: nem ragyog, nem csillog, úgyszólván semmi sincs rajta és mégis mindenki azt mondta, hogy övé a legszebb.

Való igaz mindez, de az is igaz, hogy mindehhez Teleki is kellett.

Befejezésül pedig engedtessek meg, hogy alakját is idézzem. Nehéz szólnom úgy róla, hogy ugyanakkor őt magát is ne lássam.

A vallásos Telekiről szólva, most a templomban látom őt. A Bazilika hús márvány falai között ott hátul egy oszlop mellett. Ez az ő állandó helye. Nem lehet a szentélybe csábítani az őt megillető tanácsstagok számára fenntartott helyre. ő ott marad, ott áll az oszlop mellett és csak akkor jön fel a szentélybe, amidőn, jóslatom beteljesedett: annyian fogják majd a minisztert nézni és bámulni, hogy azt még egy Teleki sem bírja ki! És valóban kénytelen volt, a sok kíváncsiskodó elől a szentélybe menekülni.

Virágvasárnap. Barkaszentelés. A megszentelt barkáért az oltár felső lépcsőjéig jönnek egymásután a hívek. És közöttük, tehát közöttük és nem elsőnek, jön Teleki is; letérdel, megcsókolja a szentelt barkát, átveszi és körmenetben, bármennyire is tesséklik az élre, nem megy oda, de beáll a sorba egy credos férfi mellé és úgy mint a többiek résztvesz a körmenetben.

Gyertyaszentelő Boldogasszony napján minden ugyanígy történik.

Cserkésztszti lelkigyakorlat a Bazilika kápolnájában. Ő cserkésztszti, tehát ez neki is szól. 1941-ben mint miniszterelnöknek sok és súlyos a gondja. Ép azért meghagyja, hogy amikor a lelkigyakorlatok megkezdődnek, őt külön figyelmeztessék erre, mert azon részt akar venni. A lelkigyakorlatok március 31-én, hétfőn este kezdődtek. A jugoszláv bonyodalmak miatt az idők nagyon megnehezedtek fölöttünk és a magyar miniszterelnök fölött. Ép ezért hétfőn d. e. nem néki, hanem titkárnak jelzem, hogy ma kezdődnek a lelkigyakorlatok, melyre a miniszterelnök figyelmét fel kell hívnom, de

tudom nagy elfoglaltságát és ép azért valamennyien megértjük, ha ő nem jön el az esti szentbeszédre. Fél óra múlva Teleki személyesen telefonál, kimentti magát, mert ugyanabban, az időben rendkívül fontos tanácskozása van. Másnap d. e. hívás nélkül újra jelentkezik, telefonon: ma újra tanácskozás, nem mehetek, de holnap biztosan ott leszek. Szerdán este, április 2-án az utolsó percekben valóban megérkezik. Minden ceremónia és fogadtatás nélkül, mint a többi cserkésztsízt jön be a kápolnába. Úgyszólván minden hely elfoglalva. Az első sorban ülők rögtön helyet kínálnak neki. Mi sem természetesebb: nem fogadja el. Mindent meglátó szemével észreveszi, hogy a második sorban a legvégén még van egy hely. Már el is foglalja azt a helyet, amit ma egy ezüst tábla jelez: itt hallgatta utolsó lelkigyakorlatát a legmagyarabb cserkész, gróf Teleki Pál. Szinte mozdulatlanul, szemét a szíonokra, Marcell Mihályra szögezve hallgatta végig a szentbeszédet. Utána kihirdetem, hogy a gyóntató főtiszteendő urak már a Bazilikában vannak, a szentgyónást ott lehet elvégezni. A cserkésztsíztetek szép rendjében meg is indulnak a templom felé. Magam is indulóban voltam már, amidőn észreveszem, hogy Teleki felém tart. Üdvözlés és egy pár kérdés és felelet után a következőket mondtam: Holnap fél 8-kor lesz a közös szentáldozás, a húsvéti gyónást és áldozást úgyis el szoktad végezni, szép lenne, ha velünk tartanál,

— Gyóntatsz te holnap reggel?

— Igen.

— Akkor én ma este elkészülök a gyónásra és holnap reggel negyed 8-ra itt leszek. Egy negyed óra alatt azt hiszem elvégezzük a szentgyónást és Te fél 8-kor már misézhetsz.

Így is lehet, így is jó. De én tudom, hogy milyen fáradt vagy és azt ajánlom, gyónjál meg most és akkor holnap egy negyedórával tovább alhatsz, mert rád fër.

— Azt nem lehet, hiszen most nem készültem a gyónásra.

— Mennyi időd van még ma este?

Kivette az óráját és azt felelte, hogy most még van ideje, mert csak háromnegyed 9-re kell felmennie.

— Ha van időd, akkor csak szépen menj be a templomba a helyedre, készülj el a szentgyónásra, mert azt jobb lesz ma este elvégezni, mint holnap reggel,

— Kérlek, azt nem lehet. A gyónás az komoly és szent dolog, azt nem lehet csak úgy összekapkodni.

— Meg lehetsz győződve, hogy ezt én sem akarnám. De ha én mondom, hogy neked 10-15 perc elég az előkészülésre, akkor az elég is, és különben is én arra való vagyok, hogy ha kell, hát akkor segítsék.

— Tehát szabad nekem azt megtennem, hogy most készülök elő?

— Természetes, hogy szabad.

— Jó, akkor megyek.

És bement ez a fáradt, áldott jó ember a Bazilika szentélyébe és két térdre roskadva, fejét tenyerébe hajtva 15 percig készült a húsvéti szentgyónásra.

Gyóntató helyem a főoltár mögött volt, ott gyóntattam a hozzám jövő cserkésztsztekét, akiknek a sorába, miután elkészült, Teleki Pál 2. sz. cs. cs. tisztje is beállt és elvégezte húsvéti szentgyónását.

Utána, kinn a Bazilika előtt fél vagy háromnegyed órát is elsétálgatva beszélgettünk.

Autója közelében Éry Emil ügyvezető elnök várakozott, mert néki is volt egy-két jelenteni valója. Most hozzá mentünk. Igen röviden elintézte azt, amit akart. Teleki már az autója ajtaját nyitja, de egy percre megáll, mond egy anekdotát és azzal beszáll a kocsiba. Indulás előtt azonban

az ablakon kiszól: tehát holnap reggel fél 8-kor találkozunk.
Emil azután ne reggelizzél, mert reggelit is kapunk itt.

És azután az autó elvitte.

Másnap reggel fél 8-ra nem érkezett meg.

Később sem jött!

Mindmáig nem jött!

Akik azonban jól ismerték és szerették, azok még mindig várják, mert ő mondta: fél 8-ra vissza fog jönni!